

پیشگفتار

دنیای امروز بیش از هر زمان دیگری دستخوش تغییرات است و این تغییرات به وضوح در ابعاد گوناگون اجتماعی قابل مشاهده است. این تغییرات برای بشر امروزی سوالات زیادی را به همراه می آورد، سوالاتی که برای پاسخ دادن به آن نیازمند جستجو گری، تفکر و تعمق است. انسان بنا به ذات خویش کنجکاو است و همواره تلاش می کند بر چالش های پیش روی خود غلبه نماید و انجام و ابداع پژوهش علمی در شیوه های متفاوت آن نتیجه ی همین تلاش های بشری است. در کتاب پیش روی بر آن شدیم تا به جایگاه پژوهش در نهاد آموزش و پرورش پرداخته و پژوهش روایی (روایتی) یکی از انواع پژوهش کیفی که برای دانشجویان معلمی بسیار مفید به فایده است را به اختصار شرح دهیم. این نوع پژوهش می تواند اطلاعات وسیع و واقعی را در اختیار پژوهشگر قرار دهد. اطلاعاتی که امکان دست یابی به آن جز از طریق مشاهده ی کلاس های درس واقعی امکان پذیر نیست، این اطلاعات می تواند افق دید گسترده ای را برای معلمان نسل آینده فراهم آورد و راهگشای ایشان در مدیریت کلاس درس باشد و همچنین دانش دست اندرکاران و برنامه ریزان تعلیم و تربیت را از حقیقت کلاس های درس توسعه دهد.

گفتار یکم:

علم چیست؟

با مطالعه ی منابع می توان دریافت که وسعت تعاریفی که از علم شده است به گستردگی خود دانش است. بسیاری بر این پندارند که علم، مجموعه ای از اطلاعات است. برخی دیگر آن را شناخت حقایق و واقعیت ها می پندارند. به نظر آگوست کنت، علم یعنی توافق فکری و وحدت نظر؛ و از نظر کوهن (1956) علم چیزی بیش از مجموعه ای از موقعیت های تجربی است و معتقد است که تنها با گردآوری و انباشتن حقایق تجربی واقعی، علم و بینش علمی هیچ پیشرفتی نمی کرد.

دشواری یا عدم توافق در تعریف علم سبب شده است که برخی نویسندگان به جای تعریف علم، به تعریف هدف و کارکرد علم بپردازند. کرلینجر (1973) دیدگاه های رایج درباره علم را به دو دسته ی پویا و ایستا تقسیم کرده و کارکرد و هدف علم را "بنیادی" یا "کاربردی" توصیف می کند. به گونه ای که علم (پژوهش) بنیادی و پویا پیوسته در حال افزایش و بهبود دانسته های بشر درباره ی جهان هستی و پژوهش (علم) کاربردی پویا همیشه در پی به کارگیری دانش تازه یافته (کشف شده) در راستای زندگی بشر است.

گفتار دوم:

روش علمی کدام است؟

روش علمی به فرآیندی اطلاق می شود که از طریق آن پژوهشگر، ابتدا به صورت استقرایی با استفاده از مشاهدات خود فرضیه یا فرضیه هایی را صورت بندی می کند و سپس با عنایت به اصول استدلال قیاسی به کاربرد منطقی فرضیه می پردازد. در نتیجه قادر است با کمک فرضیه ی تدوین شده، رابطه ی بین متغیرها را پیش بینی کند. چنانچه این پیش بینی با اطلاعات جدید سازگار باشد، دوباره فرضیه ی مورد پژوهش آزمون می شود تا درستی یا نادرستی آن مشخص شود.

روش علمی یک روش منظم است که از مراحل مختلفی تشکیل شده است؛ جان دیویی مراحل روش علمی را به شکل زیر تقسیم بندی کرده است:

- 1 - احساس مشکل یا مسئله؛
- 2 - تعیین و تعریف مشکل یا مسئله؛
- 3 - پیشنهاد راه حل یا راه هایی برای مشکل یا مسئله (صورت بندی فرضیه)؛
- 4 - استدلال به شیوه ی قیاسی¹ درباره ی نتایج راه حل های پیشنهاد شده؛
- 5 - آزمودن فرضیه

¹ روشی که در آن فرد از کلیات، نتیجه ی جزئی می گیرد.

در بسیاری از مباحث علمی، مفاهیم پژوهش و روش علمی بصورت مترادف به کار برده می شوند. اما بین این دو، عوامل مشترک و تفاوت هایی وجود دارد.

پژوهش روندی رسمی تر، منظم تر و قوی تر از روش علمی است. پژوهش با ساختار منظم تری از کنکاش توأم است که به طور معمول منجر به نوعی ثبت مراحل و گزارش نتایج می شود. در عین حال که می توان روح علمی را بدون پژوهش به کار گرفت، ولی پژوهش علمی را نمی توان بدون روش و جوهر علمی انجام داد. بنابراین پژوهش مرحله ای تخصصی تر از روش شناسی علمی است.

گفتار سوم:

پژوهش چیست؟

پژوهش (research) عامل توسعه و پویایی سازمانی و منشأ تولید و توسعه ی مرزهای دانش است. واژه ی پژوهش (تحقیق) به معنای درست کردن، رسیدن، بررسیدن، رسیدگی، بررسی، مطالعه، حقیقت و واقعیت است. واژه ی پژوهش و مترادف های آن مانند جستجو، بررسی، مطالعه و تحقیق، تفحص و تتبع در واقع اسم یا عنوان یکی از فعالیت های علمی انسان است؛ فعالیتی که هدف آن "شناختن امور ناشناخته" است. تحقیق از نظر روش شناسی، عبارت است از: کاربرد روش های علمی در حل یک مسئله یا پاسخگویی به یک سوال. در واقع تحقیق (پژوهش) کوشش منظمی است که به منظور پاسخگویی به یک یا چند سوال داده می شود. بر اساس تعریف، جان دیویی در کتاب منطق نظریه ی تحقیق، تحقیق عبارت است از تغییر کنترل شده ی یک موقعیت غیرثابت یا نامعین به موقعیتی که از لحاظ ویژگی ها و روابط کاملاً معین و ثابت است و در وضعی قرار دارد که عناصر موقعیت اصلی یا اولی به صورت یک کل متحد تغییر یافته اند. این فعالیت به روش های مختلفی می تواند انجام گیرد، ولی در صورتی نتایج آن با ارزش و معتبر خواهد بود که با روش و شیوه های خاص صورت

گیرد و از ابزار و منابع خاصی استفاده شود. واژه‌ی پژوهش در زبان عادی (عرفی) به همهی شکل‌های مختلف این فعالیت علمی اطلاق می‌گردد. پژوهش علمی مطالعه‌ای نظام مند برای حل یک مشکل است. پژوهش یا تحقیق یک روند هوشمندانه، هوشیارانه، خلاقانه و سامانمند برای یافت، بازگویی و بازنگری پدیده‌ها، رخدادها، رفتارها و انگاشته‌ها است. پژوهش همچنین برای استفاده از پدیده‌های موجود برای دست یافتن به راهکارهای عملی و فناوری‌ها به کار می‌رود. به طور معمول پژوهشگر نتایج پژوهش خود را در مجله‌های علمی ارائه می‌دهد. پژوهش در دو بعد "یافتن پرسش پژوهش" و دیگر "پاسخ دادن به آن" می‌باشد. در تعریف پژوهش دو رویکرد عمده وجود دارد:

الف) رویکرد توصیفی (روشی)

ب) رویکرد هدفی

رویکرد توصیفی در صدد است، توصیف دقیقی از آنچه در خارج به عنوان پژوهش روی می‌دهد، ارائه نماید؛ یعنی مشخص نماید، در انجام این فرآیند چه فعالیت‌هایی باید انجام بگیرد و چگونه باید انجام گیرد تا کارآمد و اثربخش باشد. به عبارتی در این رویکرد، روش و شیوه‌ها یا مراحل انجام پژوهش مورد تأکید قرار می‌گیرد. در مقابل، رویکرد هدفی تنها در صدد است، هدف یا نتیجه‌ی این فعالیت را معرفی نماید.

***ویژگی‌های پژوهش علمی**

برای آنکه بتوان پژوهش علمی را از سایر مطالعات و اقدامات متمایز ساخت باید ویژگی‌ها و اصول آن را شناخت. محققان برای پژوهش‌های علمی ویژگی‌هایی قائلند :

1. هدفمندی: پژوهش برای حل مسئله‌ای معین و تعریف‌شده متمرکز است، نه اینکه به گونه‌ای بی‌هدف و بی‌پاسخ برای مسئله‌ای مبهم باشد. محقق تحقیق علمی خود را با هدف و مقصد مشخصی آغاز می‌کند و تأکیدش بر حل مسئله مورد نظر است و تا پایان تحقیق علمی، در جهت هدف گام برمی‌دارد.

2. تکرارپذیری: همواره باید نتایج آزمون فرضیه پس از تکرار تحقیق در موقعیت‌های مشابه تأیید شود و هر چه این امر بیشتر صورت پذیرد (تکرار شود) می‌توان به علمی بودن تحقیق اطمینان بیشتری داشت؛ چراکه فرضیه‌های تحقیق به طور تصادفی تأیید نشده‌اند. بنابراین، می‌توان گفت تکرارپذیری یکی از ویژگی‌های تحقیق علمی به شمار می‌آید.

3. دقت و اعتماد: در تحقیقات علوم اجتماعی نمی‌توانیم بر پایه یافته‌های تحلیل داده‌ها به نتایج قاطع برسیم؛ زیرا نمی‌توان تمامی عناصر، رویدادها یا جامعه مورد نظر را مطالعه کرد. بنابراین، یافته‌های تحقیق بر نمونه‌ای منتخب از جامعه استوار می‌شود؛ نمونه‌ای که بررسی می‌شود، با در نظر گرفتن تمامی احتمالات، منعکس‌کننده ویژگی‌های دقیق جامعه مورد نظر نیست و خطاهای اندازه‌گیری و سایر مشکلات نیز موجب بروز تعصب و خطا در یافته‌ها هستند، اما با وجود این، محقق در تحقیق علمی سعی می‌کند تا حد امکان یافته‌هایش به حقیقت نزدیک باشد. دقت به میزان نزدیکی یافته‌ها به حقیقت گفته می‌شود. دقت و اعتماد از زمینه‌های مهم تحقیق هستند و تنها از طریق طرح نمونه‌برداری مناسب و علمی می‌توان به آن رسید. هر قدر دقت و اعتماد بیشتری داشته باشیم، تحقیق علمی‌تر و نتایج مفیدتر خواهد بود.

4. تعمیم‌پذیری: عبارت از میزان قابلیت کاربرد یافته‌های تحقیق انجام شده، از یک وضعیت به وضعیت‌های دیگر است. بدیهی است هر قدر دامنه کاربرد نتایج به دست آمده از یک تحقیق گسترده‌تر باشد، این تحقیق برای استفاده‌کننده آن مفیدتر است.

5. افزایشی بودن: محقق در تحقیق به دنبال گردآوری اطلاعات جدید یا به کار بردن اطلاعات موجود از منابع دست اول برای کشف حقیقت و دانش است. بنابراین، سازمان‌دهی دوباره یا بیان مجدد محض آنچه قبلاً داشته و شناخته یا نوشته شده است، تحقیق نیست، بلکه ارزشی در حد یادگیری دارد؛ زیرا به آنچه قبلاً دانسته و شناخته شده است، دانشی اضافه نمی‌شود.

6. تجربی بودن یا آزمون‌پذیری: یکی از خصوصیات بارز تحقیق علمی، امکان آزمایش علمی و عینی فرض‌های ذهنی و مطرح شده است. در طرح تحقیق، محقق ابزارهای اندازه‌گیری کمی

و دقیق‌ترین شکل توصیف را به کار می‌برد. هنگامی که این امر ممکن یا مناسب نباشد، توصیف‌های کیفی یا غیر کمی را در مشاهدات به کار می‌بندد.

7. صبرطلبی: از خصایص تحقیق داشتن شکیبایی و نداشتن شتاب در کارهاست. چشم‌انداز

نتایج تحقیق به ندرت روشن است و پژوهشگرانی که برای یافتن جواب سؤال‌ها با جدیت تلاش می‌کنند، باید منتظر ناامیدی‌ها و سرخوردگی‌ها نیز باشند.

8. شهامت‌طلبی: گاهی اوقات محقق در فرآیند تحقیق باید شهامت داشته باشد. این امر به

خصوص در مرحله اعلام نتایج مطرح می‌شود. همیشه همگان نتایج حاصل از تحقیق را نمی‌پذیرند و مخالفت‌هایی را در پی دارد.

9. مسئله‌مداری: تحقیق به حل مسئله معطوف بوده و هدف نهایی آن پیدا کردن روابط علیت

میان متغیرهاست. هر چند که پژوهشگران اغلب به دلیل شواهد کافی برای ایجاد یک رابطه علت و معلولی، ناگزیر به کشف رابطه‌ای سیستماتیک می‌پردازند که می‌تواند مفید واقع شود.

10. نظریه‌پردازی: یکی از اهداف اصلی تحقیق، وضع قوانین کلی، اصول یا نظریه‌هایی است

که در پیش‌بینی و تبیین رویدادها مؤثرند. معمولاً تحقیق از موضوع‌ها، گروه‌ها یا موقعیت‌های خاص بررسی شده، فراتر می‌رود و خصایص جامعه مورد نظر را از روی نمونه مشاهده شده، استنباط می‌کند.

11. تخصص‌ورزی: تحقیق به تخصص نیاز دارد. محقق می‌داند درباره مسئله مورد نظر چه

مطالبی شناخته شده و دیگران آن را چگونه کشف کرده‌اند. او باید منابع و مطالب وابسته و نزدیک به موضوع تحقیق را به خوبی مطالعه کند و مهارت‌های فنی لازم برای درک و تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده را بداند.

تاکن (1978) ویژگی‌های پژوهش را به 5 دسته تقسیم می‌کند:

1 - پژوهش دارای فرآیند معینی است یعنی در اجرای آن از اصول و قواعد مشخصی استفاده

می‌شود. همچنین، پژوهش یک فعالیت منظم تلقی می‌گردد، زیرا در اجرای آن نظام

خاصی وجود دارد.

- 2 - پژوهش، عملی منطقی است.
- 3 - پژوهش، تجربی و بازگشت به واقعیت است.
- 4 - پژوهش، جنبه ی تقلیلی دارد. بدین معنا که پژوهشگر با استفاده از روش های تجزیه و تحلیل، اطلاعات جمع آوری شده را در طبقات معین و معناداری طبقه بندی می کند.
- 5 - پژوهش، قابل انتقال و تکرار است..
جان بست، ویژگی های پژوهش را در 12 طبقه به شرح ذیل جای می دهد:
 - 1 - هدف اصلی یک پژوهش، حل یک مسئله یا پاسخگویی به یک سوال یا دست یابی به روابط علت و معلولی بین متغیرهای پژوهشی است.
 - 2 - پژوهش در صدد یافتن قوانین کلی است. عبارت دیگر، هدف تحقیق، مشاهده و درک الگوهای کلی رویدادها و روابط بین آنها است. گرچه پژوهشگر، سعی می کند حوزه ی محدودی از رفتار انسانی یا گروه معینی از مردم را مورد پژوهش قرار دهد، اما هدف وی معمولاً تعمیم یافته های پژوهش به سایر اشکال، رفتار و نیز سایر گروه های جامعه ی مورد مطالعه است.
 - 3 - تحقیق بر مشاهده و آزمایش تاکید دارد. فرضیه ها و نظریه ها برای آن که مورد استفاده قرار گیرند، باید در جهان واقعی قابل مشاهده و آزمون باشند.
 - 4 - محقق به منظور جمع آوری اطلاعات و آزمودن فرضیه از ابزارهای مختلف اندازه گیری استفاده می کند. اما مواقعی وجود دارد که نمی توان با استفاده از ابزار عمل اندازه گیری را انجام داد، به همین دلیل در چنین شرایطی محقق از مشاهده ی دقیق برای توصیف روابط بین متغیرها استفاده می کند.
 - 5 - در تحقیق، محقق باید از جدیدترین منابع اطلاعاتی (منابع دست اول) برای رسیدن به هدف های تحقیقی خود استفاده کند.
 - 6 - در تحقیق هدف خاصی وجود دارد که محقق تلاش می کند با جمع آوری اطلاعات مناسب به آنها دسترسی پیدا کند.

- 7 - انجام تحقیق مستلزم داشتن مهارت لازم در زمینه ی موضوع مورد تحقیق است.
- 8 - تحقیق فعالیتی عینی و منطقی است. به این معنی که محقق با رعایت اصول و ضوابط روش های تحقیق، اطلاعات لازم را جمع آوری کرده و بدون هیچ گونه تعصبی به نتیجه گیری می پردازد.
- 9 - تحقیق به منظور حل مسائل بدون جواب یا سوال های بدون پاسخ انجام می شود. عبارت دیگر تحقیق نباید تکرار کار دیگران باشد و یا به حل مسائلی بپردازد که در گذشته به وسیله ی دیگران حل شده است.
- 10 تحقیق نیاز به صبر و شکیبایی دارد.
- 11 وظیفه ی محقق با خاتمه یافتن تحقیق به پایان نمی رسد، بلکه او موظف است با تهیه ی گزارشی دقیق، آنچه را که پیدا کرده است به اطلاع عموم برساند.
- 12 انجام تحقیق مستلزم این است که محقق دارای برخی ویژگی ها نظیر صداقت، شهامت و خلاقیت باشد.

*****ویژگی های پژوهشگر**

همان طور که پژوهش علمی دارای ویژگی هایی است، پژوهشگر نیز باید آراسته به خصایل و ویژگی هایی باشد. برای ورود در جرگه ی محققان و پژوهشگران دو شرط اساسی لازم است:

- 1- داشتن دانش در یک رشته ی خاص؛
- 2- داشتن مهارت پژوهشگری در یک رشته ی خاص.

پژوهشگر برای انجام فعالیت های پژوهشی باید دارای خصوصیات ذاتی و اکتسابی خاصی باشد که نبود این خصلت ها و یا ضعف آن ها مانع از انجام فعالیت های پژوهشی شده و یا فعالیت های پژوهشی را با کندی مواجه می کند. ویژگی های یک پژوهشگر مطلوب در چند حوزه کلی طبقه بندی می شود: خصوصیات شناختی، عاطفی و رفتاری.

الف- ویژگی های شناختی: مهم ترین خصلت پژوهش گر همان تامل و تفکر ذهنی با هدف پاسخ به سوالات است و وی با بهره گیری از توانمندی فکری و اطلاعات پیشین خود تلاش می کند تا پاسخ مناسبی به سوالات حل نشده ارایه کند. و... . ویژگی های شناختی را می توان به دو حوزه ذاتی و اکتسابی طبقه بندی کرد مراد از ویژگی های ذاتی خصوصیتی خدادادی است که شخص در شکل گیری آن دخالتی ندارد، اگرچه در شکوفایی آن می تواند نقش تاثیر گذاری داشته باشد. خصوصیات اکتسابی نیز به ویژگی هایی گفته می شود که دست یابی به آن ها در اختیار خود فرد بوده و فرد در مقام دست یابی یا فقدان آن خصوصیات، مسئول است.

ویژگی های ذاتی شناختی: - برخورداری فرد از استعداد بالا و حافظه ی خوب و قوی

ویژگی های شناختی/اکتسابی :- تسلط بر مهم ترین دیدگاه های موجود در عرصه مورد پژوهش. یکی از بزرگ ترین مشکلات پژوهش های موجود عدم احاطه، تسلط و اشراف برخی محققان نسبت به اطلاعات موجود در یک حوزه فکری است. عدم آگاهی فرد از اساسی ترین نظریات، می تواند تأثیر فوق العاده در روند کیفی پژوهش بر جای گزارد. محقق باید به اغلب دیدگاه های رایج در حوزه تحقیق خود اشراف داشته و مخصوصاً از آخرین دیدگاه های موجود اطلاع دقیقی داشته باشد. - مهارت های فراشناختی از جمله: سهولت خواندن و پیشرفت تحصیلی؛ سرعت یادگیری؛ توجه خود انگیخته به جزئیات؛ قدرت بالای تفکر و استنتاج؛ برخورداری از تفکر انتزاعی؛ پیچیدگی تفکر؛ سعی در مواجهه روشمند و عدم اکتفا به داده های جزئی؛ رویکرد کل گرایانه و ساختارمند در فهم مسائل؛ رویکرد انتقادی در مواجهه با مسائل؛ ابتکار و خلاقیت.

ویژگی های عاطفی : کنجکاوی؛ احساس شگفتی؛ گستردگی دامنه علایق ؛ مقاومت و ثبات قدم؛ خود سامان ده ی؛ خوداتکائی و اعتماد به نفس ؛ خود مدیریتی .

ویژگی های رفتاری : برخورداری از توانایی بیان و انتقال اطلاعات به مخاطب

گفتار چهارم:

انواع پژوهش

پژوهش را می توان به طرق مختلف طبقه بندی کرد. یکی از این دسته بندی ها، تقسیم آنها به نحوه انجام پژوهش کمی و کیفی است.

الف- پژوهش کمی: نحوه انجام پژوهش کمی از ابتدا در علوم طبیعی برای بررسی پدیده های طبیعی شکل گرفت. رویکرد کمی نوعی روش پژوهشی است که محقق تصمیم می گیرد درباره ی چه چیزی مطالعه کند. سوالات مشخص و کاملاً تعریف شده ای را مشخص می کند، اطلاعات کمی را از نمونه ی تحقیق جمع آوری می کند، با روش های آماری به تجزیه و تحلیل این اطلاعات می پردازد، تحقیق خود را به صورتی کاملاً عینی و به اصطلاح، غیرسوگیرانه اجرا می کند. روشهای کمی دارای نقاط قوت و ضعف هایی هستند.

نقاط قوت :

1. دقت : قابل اطمینان و سنجش پذیر است؛
2. کنترل : به دلیل نمونه گیری ممکن می باشد؛
3. توان ارائه روابط علی: به سبب استفاده از آزمونهای کنترل شده؛

4. توان ارائه ی تحلیل های پیچیده: به کمک تکنیک های آماری، این امکان را محقق می دهد؛

5. تکرارپذیر: به دلیل پیروی از قواعد نظام مند و تکرار پذیر، قابلیت دستیابی به نتایج مشابه را با رعایت اصول معین فراهم می کند.
نقاط ضعف :

1. ناتوانی در کنترل متغیرها: به علت پیچیدگی در تجربیات و رفتار انسانی، کنترل یا محدود کردن متغیرها با دشواری همراه است؛

2. بی ثباتی یا ثبات نسبی نتایج: به دلیل پویایی رفتار انسانی، همانند علوم طبیعی نمی توان در حوزه های مطالعات علوم انسانی یا اجتماعی به نتایج واحد و یکسانی دست یافت؛

3. ممانعت از خلاقیت: قالب نظام مند و مقید این نوع از پژوهش، مانع از ظهور و بروز تفکر خلاق و آزاد می شود؛

4. جابجایی هدف: کمیت سازی در این نوع ممکن است جایگزین اهداف احتمالی شود.

ب- پژوهش کیفی : رویکرد کیفی نوعی دیگر از پژوهش است که محقق، با اتکاء به نظر شرکت کنندگان در تحقیق، سؤالات گسترده و کلی را پرسش می کند، به جمع آوری اطلاعاتی می پردازد که عمدتاً از نوع کلامی و متن است، به توصیف و تحلیل این کلمات و متن ها می پردازد و تحقیق خود را به صورتی ذهنی و به اصطلاح، سوگیرانه اجرا می کند. ویژگی های پژوهش های کیفی را می توان در سه مورد اساسی زیر خلاصه کرد:

1. تأکید بر شنیدن دیدگاه های شرکت کنندگان در پژوهش؛

2. تأکید بر پرسش های عمومی و باز و جمع آوری اطلاعات از همان محلی که مردم در آن زندگی و کار می کنند؛

3. تأکید بر حمایت از تغییرات و بهبودبخشی زندگی افراد و گروه ها.

مهمترین طرح های پژوهشی در پژوهش های کیفی عبارتند از:

- مطالعه موردی Case study
- طرح های روایتی Narrative
- تئوری زمینه ای Grounded theory
- روش تاریخی Historical method
- قوم نگاری Ethnography
- پدیدارشناسی Phenomenology
- تحقیق در عمل یا اقدام پژوهی Action research
- تحلیل گفتگو Discourse analysis

یکی دیگر از معیارهای مهمی که برحسب آن ها می توان پژوهش ها را طبقه بندی کرد عبارتند از:

الف) براساس هدف و نوع مسئله یا مشکل

ب) براساس روش و ابزارهای پژوهش

الف) انواع پژوهش بر مبنای هدف (Research by purpose):

. تحقیقات بنیادی (پایه) (Basic res)

. تحقیقات کاربردی (Applied res)

. تحقیقات ارزیابی (Evaluation res)

. تحقیق و توسعه (R & D)

. تحقیق عملی (کاری) (Actoin res)

ب) انواع پژوهش بر حسب روش (Rsearch by method) :

. تحقیق تاریخی (Historical res)

. تحقیق توصیفی (Descriptive res)

. تحقیق پیمایشی (زمینه یابی) (Survey res)

. تحقیق تحلیل محتوا (Content analysis res)

گفتار پنجم:

پژوهش در آموزش و پرورش

در حال حاضر آموزش و پرورش در جهان با گذر از فراز و نشیب های فراوان ، نظام ها ، برنامه ها ، فرآیندها و تجارب گوناگونی را آزموده و همواره سیر تکاملی همراه با پیشرفت داشته است. با پایان یافتن قرن بیستم و آغاز هزاره ی سوم میلادی و مطرح شدن مقوله هایی مانند: دنیای مجازی ، فن آوری ها و برنامه های شناور آموزشی و افزایش رشته های فراوان جدید و بررسی آموزش و پرورش کشور هایی که به این پیشرفت ها دست یافته اند، متوجه یک نکته ی اساسی می شویم و آن اینکه نظام های آموزشی این کشور ها چه در مدارس و چه در سطوح عالی، پژوهش محور بوده اند. اما در برخی از نظام های آموزشی که آموزش محور می باشند و به پژوهش که محور اساسی پیشرفت می باشد، چندان که می بایست اهمیت نمی دهند و پژوهش را امری جنبی در کنار آموزش قرار داده اند، پیشرفت چندان قابل مشاهده نیست.

نهاد آموزش و پرورش همواره محور تغییر و تحولات و مورد اتکای اصلاح گران اجتماعی بوده است. بسیاری از صاحب نظران بر این باوراند که پیش از اقدام به هرگونه اصلاحات آموزشی و یا بنیان نهادن نظام های تربیتی نوین باید به پژوهش های نوینی دست زد و از نتایج آن در اجرای خط مشی ها و تحقق اصول و دستورالعمل های موجه که نهاد آموزش و پرورش را به خصلت تحرک و خلاقیت مجهز می گرداند، بهره گرفت. نقش پژوهش در دانش تعلیم و تربیت عبارت است از: توصیف، پیشبینی، بهبود و توضیح .

سال هاست که در مباحث مرتبط با موضوع "پژوهش" به این مسئله اشاره می شود که نظام آموزشی کشور به عنوان متولی اصلی پژوهش در جامعه پژوهش محور نیست!؛ و صرفاً به نقش آموزشی خود بسنده کرده است. معلمان و اساتید بیش از پژوهش به فعالیت های آموزشی گرایش دارند و از موانع پژوهش، همچون ساده تر بودن تدریس در مقایسه با پژوهش و سهل الوصول تر بودن درآمد حاصل از آن، عدم تامین امکانات و شرایط مورد نیاز برای

انجام پژوهش توسط نهادهای متولی آموزش و پرورش، عدم کاربرد نتایج پژوهش‌های صورت پذیرفته در تصمیم‌گیری‌ها و ضعف فرهنگ پژوهشی در جامعه، به عنوان مهم‌ترین دلیل پژوهش محور نبودن نظام آموزشی و گرایش خود به تدریس یاد می‌کنند.

در دنیای امروز که دامنه‌ی علم به سرعت در حال گسترش است و کشورهای صاحب علم در واقع صاحب قدرت سیاسی و اقتصادی نیز هستند، بی‌شک آنچه اهمیت داشته و موجبات برتری و پیشرو بودن را فراهم می‌آورد، تولید و توسعه‌ی علم است نه انتقال آن. در این صورت است که نظام آموزشی به نظامی پویا و مولد تبدیل خواهد شد. آنچه امروز در آموزش و پرورش به وضوح مشاهده می‌شود، آن است که بروندادها و محصولات نظام آموزشی کشورمان با تولید علم و پژوهش بیگانه‌اند؛ بخش اعظم این امر می‌تواند ناشی از پژوهنده نبودن معلمان و بطور کلی نظام آموزشی کشور باشد.

یکی از کارکردهای اساسی نظام آموزشی ایجاد شرایط مطلوب برای جستجوگری، پژوهش و تحقیق علمی است. سازمان یونسکو (1993) بر سه کارکرد اصلی مراکز آموزش تأکید دارد که عبارتند از: تولید دانش (پژوهش)، انتقال دانش (آموزش) و اشاعه‌ی دانش (خدمات). از میان این سه کارکرد تولید دانش در دنیای امروزی از اهمیت بیشتری برخوردار است. در واقع، مراکز آموزشی باید، مراکز تولید دانش باشند.

به طور کلی همه‌ی پژوهش‌ها در آموزش و پرورش در جهت دست‌یابی به اهداف ذیل است: گسترش دانش و یا حل مشکل یا مسئله.

درمجموع نقش پژوهش در آموزش و پرورش، به کارگیری منظم و رسمی روش‌های علمی به منظور مطالعه‌ی آموزشی می‌باشد. هدف پژوهش‌هایی که در قلمرو آموزش و پرورش انجام می‌گیرد، با اهداف پژوهش در سایر حوزه‌ها متفاوت نیست. هر پژوهش در نقطه‌ای از یک خط سیر زمانی قرار دارد و سوالات یک پژوهش بر مبنای آنچه در گذشته انجام شده شکل می‌گیرند. تفاوت پژوهش‌های تربیتی مثل خود تربیت، با پژوهش‌های دیگر این است

که در پژوهش های تعلیم و تربیت همواره محقق باید عمل را در نظر داشته باشد، چرا که تعلیم و تربیت سرانجام و نهایت عملی است که باید به نتیجه برسد. پس ضرورت این مقوله در دستگاه تعلیم و تربیت به معنی واقعی کلمه، این است که حساسیت لازم را در معلمان، نسبت به کاری که می خواهند انجام دهند، ایجاد نموده و از تعلیم و تربیتی که اغلب تقلیدی است، فاصله گرفته و نهایتاً معلم، محقق شود.

در یک چشم انداز کلی، پژوهش در آموزش و پرورش به عنوان زیر مجموعه ای از پژوهش های حوزه علوم انسانی از بی مهرهای بعمل آمده نسبت به پژوهش در این حوزه رنج می برد. از گذشته کارکرد اساسی مراکز آموزشی انتقال دانش (آموزش) بوده است که عمدتاً نیز انتقال دانش غیر بومی، وارداتی یا مستشاری بوده است، اما در راهبرد پژوهش محوری این نقش شامل سه فرآیند اساسی و مکمل یکدیگر است که شامل: تولید دانش، انتقال دانش و اشاعه دانش است. در این رویکرد مهمترین نقش سازمان آموزشی تولید علم است؛ آنچه که از آن به عنوان جنبش نرم افزاری نیز یاد شده است، که در آن، موسسات آموزشی از مصرف کنندگی صرف خارج شده، جامعه و سازمان ها را تغذیه علمی و فکری می کنند. فعالیت های پژوهشی و تأکید بر یادگیری اصول و روشهای آن، به فارغ التحصیل قابلیت هایی را می دهد تا بتواند به طور اصولی به حل مسائل سازمانی در سطوح مختلف بپردازد. که البته این منوط به آن است که خود معلمان و در واقع کلیه ی دست اندرکاران نظام تعلیم و تربیت پژوهشگر باشند. مدارس با نقش سنتی و گذشته ی خود و در رابطه با آموزش و یادگیری نمی تواند مؤثر عمل کنند، لذا فعالیت های آن باید معطوف به پژوهش و کارکردهای پژوهشی باشد. کارکردی که به عنوان رویکرد پژوهش محوری از آن یاد می شود و عمدتاً معطوف به تغییرات و تحولات در جهان پیچیده ی امروزی است. اساساً هوشمندسازی سازمانی و اجتماعی توسط نهاد آموزشی و با توسعه ی مدیریت دانش در افراد و سازمان ها میسر می شود تا آنها بتوانند به عنوان یک سیستم، اطلاعات را از محیط دریافت و پردازش کرده و بر مبنای آنها تصمیم گیری و تدبیر کنند. در نهایت می توان گفت که عمده ترین نیاز امروز کشور تقویت تحقیقات است. که این

امر جز از بطن نهاد آموزش و پرورش که تربیت کننده ی نسل های آتی است برنخواهد خواست و این امر محقق نمی شود مگر به مدد معلم پژوهنده!

ریشه ی معلم پژوهنده به دیدگاه ارسطو در قرن چهارم پیش از میلاد برمی گردد. وی نقش مشاهده گر را در ساخت واقعیت مطرح می کند و با تاکید بر عمل مبتنی بر اخلاق، شکلی از تفکر عمیق را برای پالایش روش ها و عقاید ارایه می سازد. فعالیت های مک فارلند و استانل و همچنین کارهای کمنیوس در قرن 16 و 17 و رسو در قرن 18 و دیویی و منتسوری در قرن 19 و نیمه ی اول قرن بیستم و کارهای فراوان دیگر در قرن 21 مانند کارهای لوین، کریو، استین هاوس در ترسیم و بازسازی مفهوم معلم پژوهنده نقش بسیار با اهمیتی بر عهده داشته اند. چندین اصطلاح مرتبط با فعالیت معلم پژوهنده تا کنون در ادبیات تعلیم و تربیت مطرح شده است، مانند: کارگزار پژوهنده، کارگزار فکور، پژوهش عملی، پژوهش تعاملی، پژوهش کلاس درس، پژوهش مبتنی بر عمل و

راه های توسعه فرهنگ پژوهش در آموزش و پرورش چیست؟ موضوع را می توان در دو بعد: درون سازمانی و برون سازمانی بررسی نمود. اگر چه پدیده ی پژوهش در عرصه ی نقد و نظر جایگاهی بس بالا دارد، اما از آنجا که هر فکر و آرزوی متری در قالب فرهنگ در نیاید و نهال آن فکر در بستر مردم ریشه نکند، آن فکر ماندگار نمی شود؛ پس اولین قدم در امر توجه به پژوهش فرهنگ سازی است و یکی از وظایف دستگاه تعلیم و تربیت توجه به تحقیق به عنوان یک عنصر نهادی در بحث تعلیم و تربیت است. موانع عمده بر سر راه پژوهش در ایران در یک کلام ضعف فرهنگ پژوهش است. اهداف معلمی با پژوهش قابل تحقق است. و این در حالیست که آنچه در ظاهر به چشم می خورد، بیگانگی آموزش و پرورش با پژوهش است. یکی از مهمترین راه های غلبه بر این چالش آشنایی معلمان و دست اندرکاران حوزه ی تعلیم و تربیت با پژوهش و انواع آن است.

ویژگی های زیرموجب می شود که آموزش و پرورش به سمت پژوهش سوق داده شود:

گسترده‌ی نظام تعلیم و تربیت و همه‌جانبه بودن آن؛ دشواری وظایف؛ نقش آموزش و پرورش در جریان توسعه کشور، مانند: برنامه‌ی چهارم توسعه و چشم‌انداز بیست ساله کشور؛ وجود چالش‌ها و مشکلات در آموزش و پرورش؛ لزوم ایجاد اصلاحات آموزشی با توجه به تغییرات فرهنگی و علمی جهانی (جهانی‌سازی جهانی شدن)؛ حل مسائل و معضلات آموزش و پرورش که هرگونه اصلاح آموزشی و تربیتی و یا بنیان نهادن آنها نیاز به پژوهش‌های جدید می‌باشد، تا از پرتو نتایج آن در اجرای خط مشی‌ها و تحقق اصول و دستورالعمل‌های موجه که می‌تواند خصلت تحرک و خلاقیت را بهبود بخشد، استفاده شود؛ گستردگی وظایف: موضوعاتی چون برنامه‌ی کلان کشور در دهه‌های 1380 تا 1400 و نظام متحول جهانی و خصوصاً مشخصه‌های آموزش و پرورش جهانی در قرن بیست و یکم.

* پژوهش تربیتی چیست؟

تحقیق در علوم تربیتی عبارت است از کاربرد روش‌های علمی در مطالعه‌ی مسائل آموزشی و تربیتی. به عبارت دیگر، هنگامی که روش علمی برای پاسخگویی به مسائل آموزشی به کار برده می‌شود، به نتیجه‌ی آن تحقیق تربیتی می‌گویند. بطور کلی مجموعه فعالیت‌های منظمی که محقق به منظور شناخت و تبیین پدیده‌های آموزشی و تربیتی انجام می‌دهد، تحقیق در علوم تربیتی نامیده می‌شود. تحقیق در تعلیم و تربیت به مجموعه فعالیت‌هایی اطلاق می‌شود که از طریق آن و با عنایت به اصول و روش‌های علمی پدیده‌ی آموزشی و تربیتی مورد پژوهش قرار می‌گیرد و هدف آن کشف اصول کلی یا تفسیر رفتاری است که از آن برای تبیین، کنترل و پیش‌بینی رویدادهای آموزشی استفاده می‌شود. مقصود نهایی تحقیقات آموزشی، بهبود اوضاع آموزشی و بالا بردن کیفیت یادگیری، توسعه و بهبود روش‌های تدریس، وضعیت آموزش‌های قبل از خدمت معلمان و تهیه‌ی مواد درسی متناسب برای فراگیران است. نقش معلم در تحقیقات آموزشی خیلی کم‌رنگ است و تنها مصرف‌کننده نتایج و یافته‌های تحقیقاتی پژوهشگران متخصص و ناآشنا با اوضاع واقعی

کلاس درس است. در این تحقیقات در بسیاری از مواقع عدم همخوانی میان نظریه و عمل مشکل ساز می شود. علت امر آن است که بسیاری از تحقیقات با نیازهای واقعی معلمان و دیگر دست اندرکاران آموزشی ارتباط ندارد و پژوهشگران نیز واقعیت تدریس را نمی شناسند. برای غلبه بر این معضل، محققان آموزشی به دنبال یافتن روش های دیگری هستند تا فاصله ی بین نظریه و عمل را از بین ببرند و برای معلم وظیفه ای خلاق و فعال در جریان پژوهش قایل باشند.

گفتار ششم:

پژوهش روایی

دبویی (1929) در کتاب "منابع دانش تربیتی" نسبت به نواقص منابع علم تربیت معاصر هشدار می دهد. از نظر وی ما از یک منبع بسیار مهم دانش تربیت، یعنی دانش عملی شخصی معلمان محروم مانده ایم:

"موفقیت ها در تدریس و هدایت اخلاقی شاگردان، اغلب هیچ نسبت مستقیمی با دانش اصول تربیتی ندارد."

شخص /فی وجود دارد که علیرغم این که از شخص ب در تدریس، برانگیختن شوق و علاقه برای یادگیری در دانش آموزانش، برانگیختن اخلاقیات در آنها از طریق سرمشق قرار گرفتن و ارتباط شخصی بسیار موفق تر است، اما از تاریخ تربیتی، روانشناسی تربیتی، روشهای تأیید شده ی تربیتی و غیره نسبتاً بی اطلاع است. در حالی که شخص ب به وفور از این دانش ها برخوردار است. داده ها مؤید این واقعیت هستند. اما، آنچه از چشم یک مخالف ارزش دانش عملی تربیت، پنهان می ماند این است که موفقیتهای چنین افرادی با آنها به دنیا می آیند و با آنها می میرند:

منافع آنها تنها نصیب شاگردانی می شود که با این معلمان با استعداد و استثنایی در تماس شخصی اند. هیچ کس قادر نیست، اتلاف و خسارتی که در گذشته از جانب معلمانی که

موفق نیستند را محاسبه کند. تنها راهی که میتوان از این ائتلاف در آینده جلوگیری کرد، روشهایی است که ما را قادر میکنند، آنچه را یک معلم با استعداد استثنایی به طور شهودی انجام میدهد تحلیل کنیم. بدین ترتیب، چیزی که از کار او یافت می شود را می توان به دیگران منتقل کرد. یکی از راه های دستیابی به دانش عملی شخصی معلمان برقراری ارتباط با معلمان از طریق پژوهش روایی است .

پژوهش روایی (روایتی) یکی از انواع پژوهش های کیفی است. در پژوهش روایتی، محقق به توصیف چگونگی زندگی افراد می پردازد، عموماً بر مطالعه یک فرد خاص تمرکز دارد، اطلاعات خود را از طریق جمع آوری داستان ها فراهم می کند، از اطلاعاتی که جمع آوری کرده است برای بیان داستان زندگی آنان استفاده می کند، روایت هایی از تجارب زندگی افراد را به قلم می آورد، و معنای این تجارب را ارائه می کند. طرح پژوهشی روایتی شامل به تصویر کشیدن افراد، مستندسازی تجارب آنان، بازگو کردن صدای آنان، و آرایه ی دیدگاه های آنان در بافت اجتماعی و فرهنگی معین است. این بدان معنا است که پژوهشگر تحقیقات روایتی بر اهمیت یادگیری از مخاطبان مورد مطالعه ی خود تأکید دارد.

روایت ها حامل داده هایی از تجربه ها هستند. اما این اطلاعات از جنس نرم (soft) و غیرقابل اندازه گیری، اما قابل تفسیر و دیدن هستند. روایت با تاریخ انسان آغاز می شود و در هر زمان و مکان بصورت های نامحدودی اتفاق می افتد و در اسطوره، افسانه، داستان، قصه، رمان، حماسه، تراژدی، درام، کمدی، نقاشی، سینما، اقلام خبری، مکالمات و موارد مشابه اتفاق می افتد. روایت ابزاری مناسب برای سهیم کردن تجربه های مختلف است به گونه ای که فهم مشترکی از آن پدید آید.

روایت پژوهی و روایت نویسی در کارورزی معلمی، مرحله ای است که در حین مشاهده و به خصوص بعد از آن اتفاق می افتد. مشاهده گر به شیوه ی نقل یا نمایش و توصیف و تشریح به بیان رخدادها، رفتارها، روابط و ماجراهایی می پردازد که در کلاس درس اتفاق می افتد.

کارورز می تواند، رویدادهای کلاس درس را بصورت خطی، فرآیندی و متوالی در گزارش خود درج کند.

زاویه دید یا روش نقل حکایت کانون روایت نامیده میشود و سازمان بندی داستان را تعیین می کند و ممکن است به صورت اول شخص (من و ما) باشد که به وی راوی یا روایت گر گفته می شود. این زاویه دید برای بیان خاطره، واقعه پردازی (رپرتاژ) و شرح حال مناسب است. هرگاه موضوعی علاوه بر گسترش، نیاز به استدلال و استنتاج داشته باشد، حضور زاویه دید اول شخص یا دانای کل اجتناب ناپذیر است. زاویه دید اول شخص می تواند به صورت روایت ذهنی، روایت زندگی نامه ای، روایت خاطره گونه، روایت نامه ای و روایت یادداشت گونه اتفاق بیفتد. بدین شکل راوی، خواننده را متوجه خودش می کند تا وی را در جریان عمل قرار داده و دقت و کنجکاوای را برانگیزد. در این صورت داستان ممکن است گزارشی و ژورنالیستی درآید و حس و حال از آن گرفته شود. زاویه دید سوم شخص شیوه دیگری از نقل و روایت است که نویسنده در قالب شخصیت های داستان می رود و ویژگی های روحی، عاطفی و خلقی وی را برای خواننده ترسیم و تصویر می کند و از نزدیک مشاهده گر اعمال و افکار آن ها است و می داند که چه می خواهند و به چه فکر می کنند.

در روایت شناسی نقل، توصیف و روایت، همچنین رویدادنگاری، شخصیت پردازی و زاویه دید نقش و جایگاه مهمی دارد. داستان به کمک نقل و نمایش یک یا چند رویداد و فضاسازی و شخصیت پردازی بر احساس خواننده تأثیر می گذارد و مفهومی را به او منتقل می کند یا او را با پرسشی مواجهه می سازد. از این رو، داستان به انسان امکان حس کردن و در مرحله بعد تفکر و تأمل می دهد. می توان گفت نگارش تأملی نمی تواند بدون شگردهای روایت نویسی و داستان نویسی از سطح توصیفی -اطلاع دهنده به سطح فکری -استدلالی برسد. سطح اول توصیفی از جریان، محل و روابط را بیان می کند و سطح دوم روابط علی معلولی، نظری و عملیاتی، اجرایی را توضیح می دهد.

روایتی که محققان پژوهش روایی اغلب با آن سروکار دارند، روایت حامل دانش‌ها، ارزش‌ها و توانایی‌های افراد است. روایتی که "در آن مردم تلاش می‌کنند آنچه می‌دانند و آنچه می‌توانند انجام دهند را بیان کنند". روایت به این معنا، هم یکی از منابع دانش برنامه‌ی درسی است، و هم ظرفیتی است که هر نظامی که آرزوی اصلاح و تغییر دارد نمی‌تواند (و نباید) آن را نادیده بگیرد.

از نظر روش شناختی، مشاهده گر باید بداند چه کسی، چه چیز را و چگونه مشاهده کند. باید متن را شناسایی کرده و هدف خود را تعیین نماید و درجه‌ی اهمیت مشخصه‌های مشاهده را دریابد. باید آمادگی برای مشاهده را کسب کند تا گردآوری و ثبت، استنباط و تفسیر آن‌ها را به خوبی انجام دهد. برخی از چیزهایی که مشاهده گر می‌تواند مشاهده کند: کنش‌ها و واکنش‌ها، رفتارها و رخدادها، ویژگی‌ها و خصوصیات، نسبت‌ها و رابطه‌ها، ارتباطات و تعاملات، فعالیت‌ها و عملکردها، تکرار و توالی رخدادها، الگوها و شیوه‌ها، محیط و مردم و... هستند.

همچنین جنبه‌های عاطفی، شناختی و حرکتی رفتارها، ایماء و اشارات، زبان بدن می‌تواند جزو مقولات مورد مشاهده باشد. منابع داده‌ها و متغیرهای مورد مشاهده می‌تواند محیط فیزیکی و اجتماعی، نظرات و گرایش‌ها، رفتارهای کلامی و غیر کلامی، زبان و گویش‌های بومی، آداب و رسوم، سنت‌ها و شیوه‌ها، خاطره‌ها و یادداشت‌ها، اسناد شخصی و ثبت شده‌های اجتماعی، عکس و فیلم، مصاحبه و آرشیو و... باشد.

همچنین مشاهده گر باید بداند چگونه مشاهده کند و طبق هدف نوع مشاهده خود را انتخاب کند و برای آن استدلال روش شناختی بیاورد.

مشاهده ممکن است پیدا یا پنهان باشد که در نوع اول هیچ کس نمی‌داند که دارد مشاهده می‌شود و مشاهده گر هم دیده نمی‌شود؛ ولی در دومی همه می‌دانند که دارند مشاهده می‌گردند و مشاهده گر هم پیدا است. همچنین مشاهده ممکن است مستقیم یا

غیر مستقیم باشد. در مشاهده مستقیم می توان رفتارها، فرایندها و تعاملات را همان گونه که اتفاق می افتد مشاهده کرد و در مشاهده غیر مستقیم به نتایج آنان توجه می شود. مشاهده ی مستقیم انواع مشاهده ی ساختارمند، غیر ساختارمند و نیمه ساختارمند را شامل می گردد.

در مشاهده ی ساختارمند می دانیم که چه چیزی را می خواهیم مشاهده کنیم و در غیر ساختارمند مشخصه هایی از قبل تعریف نکرده داریم.

مشاهده ی نیمه ساختارمند چیزی میان دو نوع مشاهده مذکور است که مشاهده گر چیزی در ذهن یا در دست دارد؛ مانند چک لیست ولی در عین حال به دنبال مشخصه های بارز پدیده ای که مشاهده می کند، نیز هست.

همچنین مشاهده ممکن است مشارکتی یا غیر مشارکتی باشد. در نوع مشارکتی، مشاهده گر در مشاهده حضور دارد و در غیر مشارکتی تنها نقش مشاهده گر را داشته و هیچ گونه حضوری در جریان مشاهده ندارد.

روش گردآوری و ثبت داده ها، انتخاب نمونه از جامعه آماری، انتخاب ابزار و متغیرهای کیفی و کمی نیز گام بعدی انجام مشاهده است که با توجه به رویکرد و هدف تحقیق انتخاب می گردد. روش های گردآوری می تواند شامل یادداشت های زمینه ای، یادداشت های پایان باز، سرفصل ها، یادداشت های حکایتی، نمونه زمانی، نمونه رخدادی، چک لیست، خاطره، ثبت شخصی، جدول، نقشه، نمودار و یا ترکیبی از موارد فوق باشد که ممکن است به صورت مشاهده کامل، مشاهد هدفمند و مشاهده مختصر صورت گیرد.

روایت، شیوه تولید دانش از امور غایب است و به ما کمک می کند پیچیدگی های زندگی خودمان و دیگران را درک کنیم. تحلیل های روایی به ما این امکان را می دهد که بازنمودهای زندگی اجتماعی را در روایات و حکایات شناسایی کنیم و بخشی از واقعیت های جهان اجتماعی را که بررسی و شناخت آن ها از طریق روش های پوزیتیویستی (اثبات گرایانه) و کمی مقدور نیست، مورد بررسی و شناسایی قرار دهیم. هر چه فرد با دانش

مربوط به حوزه کاری خویش آشناتر می شود و تجارب بیشتری پیدا می کند، رویکردهای یاددهی-یادگیری حاکم بر نظام تربیت معلم می تواند از رویکردهای رفتارگرایانه به سمت رویکردهای شناخت گرایانه و در نهایت ساخت گرایانه حرکت کند. از جمله مهمترین رویکردهای تحقیق در دیدگاه ساخت گرایان، روش پژوهش روایی است.

به اعتقاد بژه، پژوهش روایی در تحقیقات اجتماعی به خصوص درون سازمان ها برای کشف فضای فرهنگی حاکم، قابل کاربرد است. وی بین داستان^۲ که افراد بازگو می کنند و روایت^۳ که تحلیل گران می نگارند، تفاوت قائل شده است.

حکایات نیازمند پیرنگ^۴ (طرح داستان) و انسجام هستند. توده های درون سازمانی و عامه ی مردم، فضاهای حکایت پردازی بدون پیرنگ را نقل و خلق می کنند و تحلیل گران روایی با پیرنگ دهی به این حکایات درهم و برهم، برداشتی از فرهنگ حاکم بر سازمان یا جامعه ی خاص پدید می آورند که عقلانی و فارغ از در هم پیچیدگی های وابسته به شرایط است. حکایت ها از درون جریان تجربه ی زنده بر می آیند حال آنکه روایت ها توضیح پسینی درک نظری حکایت پردازی است و به عبارتی نظریه روایی تجربه پی آیند حکایت پردازی است.

² Story

³ narrative

⁴ **پیرنگ** (با تلفظ صحیح: pey-rang) طرح، چهارچوب، و نظم و ترتیب منطقی حوادث در اثر ادبی یا هنری مانند داستان، نمایشنامه، و شعر. ممکن است علاوه بر پیرنگ اصلی، یک یا چند پیرنگ فرعی نیز وجود داشته باشد. واژه پیرنگ از هنر نقاشی به وام گرفته شده و به معنای طرحی است که نقاشان بر روی کاغذ می کشند و بعد آن را کامل می کنند؛ طرح ساختمانی که معمولاً معماران می ریزند و از روی آن ساختمان بنا می کنند. واژه پیرنگ در داستان به معنای روایت حوادث داستان با تأکید بر رابطه علیت می باشد.

کلاس درس و تعاملات انسانی شکل گرفته در آن، لحظات، دقایق و ساعاتی که افراد در آن زندگی و تجربه کسب می کنند، فرصت هایی را خلق می کند که به تعداد افراد حاضر در آن، منحصر به فرد هستند. معلم و دانش آموز در کلاس درس در فرآیندهای تعاملی متعدد و مختلفی وارد می شوند و لحظات آن ها شبیه به هم و همانند گذشته سپری نمی شود. آنها می توانند در باب معنای دریافت های خویش بیاندیشند و راه های بدیل عمل را ارزیابی کنند. آنها تجارب خود را باز تجربه می کنند و درباره آگاهی های خود به یک خود آگاهی ژرف می رسند. در رابطهی بین معلم و دانش آموزانش و هر دانش آموز با معلم و موضوع یاد گیری، تجارب منحصر به فردی در اندیشه افراد خلق می شود که هر لحظه می تواند در حال نوسازی و باز اندیشی باشد.

*پیش فرض های اساسی روش پژوهش روایی

- 1 - نوع بشر تجربه هایشان را از جهان در قالب روایت ها سازماندهی می کنند.
- 2 - داستان ها و روایت ها به تجارب گذشته و حال فرد، ارزش های او، مخاطبان داستانش، زمان و مکان نقل آن وابسته است. به عبارت بهتر در نقد و بررسی روایت و رویکردهای داستان گویانه در حوزه ی آموزش و پرورش و بیرون از آن، باید روایت را در بافت تاریخی-فکری لازم قرار داد.
- 3 - ارزش پدیده در بستری خاص مورد توجه است و نمی توان به یک روایت تک رسید. جهان اجتماعی متنوع است، اگر آن را واحد پنداشت، رویکردی اثبات گرایانه خواهیم داشت. در این روش معانی چندگانه و چندصدایی مدنظر است.

*نقش پژوهشگر در پژوهش روایی

محقق بعد از انتخاب موضوع بایستی به ترغیب فرد مطلع به نقل روایت در زمینه مورد بررسی، به صورت مستمر و با ذکر همه رویدادهای مهم از آغاز تا انتها بپردازد. همچنین محقق باید به جمع آوری داده های مورد نیاز و سازماندهی کردن آنها، کشف معنا و معنا بخشی به تجربیات بیان شده توسط افراد بپردازد. قضاوت های محقق دخالتی در این نوع

پژوهش ندارد بلکه آنچه اهمیت دارد، نوع روایتی است که فرد مشارکت کننده در پژوهش از موضوع دارد.

***نقش مشارکت کنندگان در پژوهش روایی

با توجه به اینکه آنچه اهمیت دارد، روایتی است که افراد از موضوع مورد نظر دارند و بازگویی تجربه، اساس پژوهش روایی می باشد، باید از مشارکت کنندگان خواسته شود تا درک خود را از موضوع مورد نظر ارائه دهند. پژوهشگر، مجموعه ای از روایات را جمع آوری، تعبیر و تفسیر می کند و یک جمع بندی مشترک از عقاید و تفاسیر ارائه می دهد.

***روش شناسی پژوهش روایی

1 -توصیفی از مذاکرات مقدماتی در مورد چگونگی وارد شدن به موقعیت پژوهش میدانی: پژوهش روایی در واقع نوعی پژوهش گروهی است که در آن همه ی شرکت کنندگان خود را عضوی از جمع و گروهی می بینند که برای پژوهشگر و کارورز دارای ارزش و اختیار است. پژوهش گروهی مستلزم رابطه ای نزدیک از جنس دوستی است. در زندگی روزمره، مفهوم دوستی متضمن شراکت و درهم تنیدگی فضاهای تجربی دو یا چند فرد انسانی است. صرف برقراری تماس با افراد مختلف در موقعیت پژوهش، را می توان "آشنایی" قلمداد کرد و نه دوستی.

2 - لازمه ی دیدن و توصیف کردن داستان کنش های روزمرگی آموزگاران، دانش آموزان، اداره کنندگان مدرسه و دیگران، تغییر مسیر ذهنی از سوی پژوهش کننده است. از طریق گفتن و بازگفتن است که رشته های درهم پیچیده ریشه دارتر می شوند؛ زیرا در اینجاست که افق های زمانی و اجتماعی- فرهنگی گسترده و بازگسترده می شوند.

*****راه های گرد آوری داده ها در پژوهش روایی

- 1 - یادداشت های میدانی از تجربه های مشترک؛
 - 2 - دفترچه یادداشت های روزانه: یادداشت های روزانه شرکت کنندگان در صحنه عملی، یکی دیگر از منابع داده ها در پژوهش روایی است. دفترچه یادداشت های روزانه را هر دو گروه شرکت کنندگان-پژوهشگران و کارورزان -می توانند فراهم سازند.
 - 3 -مصاحبه ها: یکی دیگر از ابزارهای گردآوری داده ها در پژوهش روایی، مصاحبه ساختار نیافته است. مصاحبه میان پژوهشگر و شرکت کننده برگزار می شود، متن نوشته، آن تهیه می گردد پیاده سازی متن و در روایت از آن استفاده می شود. بدین ترتیب مصاحبه بخشی از گزارش روایی در حال انجام را تشکیل می دهد.
 - 4 - داستان گویی؛
 - 5 -نامه نگاری: نامه نگاری شیوه ای از ورود به گفتگوی مکتوب میان پژوهشگر و شرکت کنندگان، یکی دیگر از منابع داده ها در پژوهش روایی است. این نامه نگاری می تواند از طریق فضای مجازی نیز صورت پذیرد.
 - 6 - نوشته های خود زیست نگارانه و زیست نگارانه: منظور از خود زیست نگاری ها داستان هایی است که آموزگاران بازگو می کنند.
- علاوه بر منابع فوق می توان از اسناد و مدارک موجود، خبرنامه ها، عکس و ... نیز استفاده نمود.

*****روش نمونه گیری در پژوهش روایی

به دلیل ماهیت غیر قابل پیش بینی طرح در تحقیقات کیفی و به منظور کسب بینش بیشتر در تدوین و تهیه روشهای بررسی پدیده ها، فنون نمونه گیری در این نوع تحقیقات انعطاف پذیرتر از تحقیقات کمی هستند. پاتن اصطلاح نمونه گیری هدفمند را برای توصیف نوعی از نمونه گیری به کار می برد که در آن مواردی که از لحاظ هدف های تحقیق کیفی

غنی از اطلاعات هستند، انتخاب می شوند. در پژوهش روایی همچون سایر شیوه های پژوهش کیفی آنچه که پژوهش گر را در انتخاب روش نمو نه گیری هدایت می کنند، اهداف و پرسش های پژوهش خواهد بود.

*****تجزیه و تحلیل داده ها در پژوهش روایی

مدیریت اطلاعات: همزمان که فرایند تحلیل اطلاعات کیفی را آغاز می شود، اولین وظیفه پژوهشگر روایی مرتب سازی و سازماندهی اطلاعات به منظور قابل فهم کردن آن است. آگاهی از اطلاعات: مطالب جمع آوری شده از طریق مشاهدات میدانی، مصاحبه ها و ... باید آنقدر توسط پژوهشگر مرور شود تا نسبت به اینکه کدام مطالب سودمند است، آگاهی کامل حاصل شود.

کدگذاری: هدف از کدگذاری، متمرکز کردن پتانسیل های معنی دار از اطلاعات است. کدگذاری های کیفی مستلزم سه گام اساسی است:

الف. جمع آوری اطلاعات مربوط به پدیده ها

ب. جمع کردن نمونه از این پدیده ها

ج. تحلیل این پدیده ها در دیگر یافته های متعارف و گوناگون، الگوها و ساختارها.

کدگذاری باز: در کدگذاری باز باید با نگرش گسترده و کاملاً باز در ارتباط با اطلاعات برخورد کرد؛ در کدگذاری باز نباید از کدگذاری های از پیش محرز شده استفاده شود. در کدگذاری باز پژوهشگر مختار است، مفاهیم مورد نظر درباره ی اطلاعات را اضافه یا کم کند. پس از آنکه مدتی کار کدگذاری انجام شود، موضوعات تکراری در مصاحبه ها یا یادداشت های پژوهش مشخص می شود.

کدگذاری محوری یا متمرکز: هنگامی که بررسی مقوله های کلیدی شروع می شود، می توان کدگذاری محوری را انجام داد. مشابه کدگذاری باز، کدگذاری متمرکز نیازمند جستجو در بین سطر به سطر اطلاعات است. کدگذاری متمرکز به پژوهشگر کمک می کند تا اطلاعات را کاهش داده و آن را مدیریت کنید.

***** نوشتن روایت

غالباً روشن نیست که در چه زمانی مکتوب کردن پژوهش آغاز شده است. اغلب اوقات نوشتن در همان اوایل مذاکرات با شرکت کنندگان یا حتی قبل از آن، از زمانی که اندیشه های مربوط به پژوهش برای نخستین بار در حال شکل گیری بوده است آغاز شده است.

در نوشتن یک پژوهش روایی رعایت نکات زیر ضروری است:

1- روایت ها همیشه به طور کامل بر پایه الگویی از علت و معلول نوشته نمی شوند، بلکه بیشتر بر پایه ی توضیح هایی نوشته می شوند که از کل روایت جمع آوری می گردد. اگر این کار درست انجام گرفته باشد، نویسنده احساس نخواهد کرد که در جزئیات گم شده، بلکه همواره درکی از کل را با خود خواهد داشت. البته این امر کار نوشتن را کمی دشوار می کند؛ چرا که پرداختن به جزئیات ملموس تجربی از ضروریات روایت است و به همین دلیل، نحوه ی داوری میان کل و جزء در هر لحظه از نوشتن، یکی از دشواری های نویسنده روایت می تواند باشد.

2- روایتگری یا رویدادهای کلاس درس و هر رویداد دیگری را باید به ترتیب زمانی ثبت و ضبط کرد.

3- نکته ی دیگری که در نوشتن روایت باید بدان توجه داشت "ساختن صحنه و پیرنگ روایی" است .

صحنه: مکان یا جایی است که کنش در آن روی می دهد، شخصیت ها شکل می گیرند و داستان های خود را سپری می کنند و رفتارهای فرهنگی و اجتماعی نیز در آن نقشی مهارکننده و میانی دارند. شاید ساختن مکان و صحنه در کار پژوهشگران روایتگر، دشوارتر از ساختن زمان و پیرنگ باشد. اسناد و مدارک غالباً شامل طرح های مختصر شخصیت و وصف های کوتاه کلاس های درس، اتاق های مدیر و مانند آن است. از آنجا که توصیف تصویری صحنه بر حسب شرایط فیزیکی آن کمتر مرسوم است تا برحسب شخصیت های حاضر در آن، توصیف چیدمان صندلی ها، عکس ها و طرح های روی دیوارهای کلاس درس

و مدرسه، به گونه ای که به بیان روایت یاری کند، کار آسانی نیست؛ زیرا هنگام گردآوری داده ها بیشتر تمایل بر این است که بر افراد تمرکز شود تا اشیاء. توصیف تصویری دشوار است؛ چراکه از دیده ها پنهان است و مستلزم جستجوی فعال در حین گردآوری داده هاست.

پیرنگ: زمان لازمه ی پیرنگ است. از نقطه نظر پیرنگ، ساختار اصلی زمان، گذشته، حال و آینده است. منابع داده های روایی را می توان بر اساس تاکید نسبی شان بر گذشته، حال یا آینده طبقه بندی کرد. داستان گوئی و خود زیست نگاری بیشتر در گذشته، عکس برداری و مصاحبه بیشتر در زمان حال و نامه نگاری، یادداشت های روزانه و مشاهدات شرکت کنندگان در آینده جای گرفته است. بدین ترتیب از دیدگاه نویسنده روایی، انواع گوناگون داده ها غالباً این مواضع مختلف زمانی را تقویت می کنند. این ساختار اصلی زمان، گذشته، حال و آینده با سه بعد تجربه ی انسانی، یعنی "اهمیت"، "ارزش" و "قصد و نیت" ارتباط پیدا می کند.

4- توجه به "من" های چندگانه در پژوهش روایی: در پژوهش روایی "من" میتواند در مقام پژوهشگر، آموزگار، دانشجو، شرکت کننده در پژوهش، ناقد روایت و نظریه پرداز سخن بگوید.

*****کیفیت(روایی و پایایی)

در اشکال سنتی پژوهش اصطلاحات تعمیم پذیری و اعتبار برای اشاره به تکرار پذیری نتایج در مطالعات مشابه و میزان دقت مطالعه در بازتاب یا ارزیابی موضوع خاص به کار می رود. با این وجود فلدمن(2003) ادعا می کند در پژوهش کیفی باید به جای این اصطلاحات از "کیفیت" استفاده نمود. به نظر فلدمن روایت های تدریس بدلیل برخورداری از کیفیت و دقت بسیار، در آینده ادبیات پژوهشی ارزشمندی را تشکیل می دهند. کیفیت و دقت پژوهش، خواننده را تسخیر می کند و به باورپذیری(قابلیت قبول)، اعتبار و انسجام ادبیات پژوهش سندیت می بخشد و بدینگونه صحت و درستی را به عنوان تضمینی برای پایایی به

کار می گیرد. باورپذیری آن است که "رنگی از حقیقت داشته باشد"، گزارشی که پس از خواندنش می توان گفت: "شدنی است.

*****مخاطرات پژوهش روایی

- 1- داده سازی کرد: نوشتن خیالی؛
- 2-خودشیفتگی و خودمداری: نادیده گرفتن نقد مسائل فردی و میان فردی؛
- 3-پیرنگ هالیودی؛ یعنی پیرنگی که در آن همه چیز به سرانجام دلخواه و دلپذیر منتهی می شود.

منابع

- 1 - ازکیا، مصطفی. دربان آستانه، علی رضا . 1382. روشهای کاربردی تحقیق. تهران، انتشارات: کیهان.
- 2 - استربرگ، کریستین جی. 1384. روش های تحقیق کیفی در علوم اجتماعی ترجمه احمد پوراحمد و علی شماعی، یزد: انتشارات دانشگاه یزد.
- 3 - آل حسینی، فرشته. 1393. پژوهش روایی، تربیت معلم و برنامه ی درسی کارورزی. آموزشنامه، شماره 5. صص 5-8
- 4 - امام جمعه، محمد رضا؛ مهر محمدی، محمود. 1385. نقد و بررسی رویکردهای تدریس فکورانه به منظور ارایه ی برنامه درسی تربیت معلم فکور، فصلنامه مطالعات برنامه درسی، سال اول، شماره
- 5 - امین صارمی، نوذر. 1387. آسیب شناسی پژوهش در دافوس "، فصلنامه دانش انتظامی، سال دهم، شماره اول، صص 80-98.

- 6 - بژه، دیویدام. 1388. تحلیل روایت و پیشا روایت. روش های روایی در تحقیقات اجتماعی (. ترجمه حسن محدثی) تهران: دفتر مطالعات و توسعه رسانه ها.
- 7 - تلخابی، محمود؛ فقیری، محمد. 1393. تحلیل گفتمان کارورزی. آموزشنامه دانشگاه فرهنگیان. سال اول، شماره 5، ویژه نامه کارورزی. صص 8-14
- 8 - تیرگر، هدایت، محمد طهرانی، حسن. 1387. " موانع عمده توسعه پژوهش محوری در واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی استان کرمان "، دانش و پژوهش در علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان (اصفهان)، شماره هفدهم و هجدهم، صص 99-118.
- 9 - حق پرست لاتی، طیبیه. 1393. تاثیر دوره آموزش پژوهش در عمل در بهبود فرآیند یاددهی- یادگیری معلمان دوره ابتدایی شهر تهران. فصلنامه علمی پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، سال پنجم، شماره 1، پیاپی 17. صص 201-220
- 10 حق دوست، علی اکبر، صادقی راد، بهنام، فصیحی هرندی، مجید، روح الامینی، آزاده. 1385. شیوه آموزش دکترای تخصصی (PhD) در رشته های علوم پزشکی ایران و کارکرد آموزش مبتنی بر پژوهش "، مجله پژوهشی حکیم، دوره یازدهم، شماره چهارم، صص 8-15.
- 11 حمیدی، منصورعلی. 1375. پژوهش چیست و پژوهشگر کیست؟ فصلنامه ی تعلیم و تربیت (آموزش و پرورش). شماره 48. صص 23-34.
- 12 حیدری نقد علی، ژیلا. 1393. ماهنامه آموزشنامه، شماره 5، صفحات 14-24.

- 13 خوی نژاد، غلام رضا. 1380. روش های پژوهش در علوم تربیتی، تهران انتشارات سمت.
- 14 دادستان، پریخ. 1380. پژوهش نامه آموزشی شماره ی 10، پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- 15 دانایی فرد، حسن ؛ الوانی، سید مهدی و عادل آذر . 1383. روش شناسی پژوهش کیفی در مدیریت. تهران: انتشارات صفار.
- 16 خلایق، علی. 1385. روش های تحقیق در روان شناسی و علوم تربیتی. تهران: پیام نور.
- 17 ساکی، رضا. 1380. کاربرست در تحقیقات آموزشی مفهومی گسترده و چند سطحی، پژوهشنامه آموزشی، پژوهشکده تعلیم و تربیت
- 18 ساکی، رضا. 1384. کیفیت بخشی به تحقیقات آموزشی: یک ضرورت یک انتظار، همایش سراسری اعضا شوراهای تحقیقات وزارت آموزش و پرورش: سنندج.
- 19 ساکی، رضا. 1391. پژوهش معلم محور: پارادایمی نو در پژوهش های آموزشی. فصلنامه راهبردهای آموزش؛ دوره 5، شماره 3. صص 191-197.
- 20 ساکی، رضا. 1388. سواد پژوهشی معلم. تهران: انتشارات دانش آفرین.
- 21 شورت، ادموندسی. 1387. روش شناسی مطالعات برنامه درسی (ترجمه محمود مهر محمدی و همکاران) تهران : انتشارات سمت.
- 22 طائفی، علی. 1380. موانع فرهنگی توسعه تحقیق در ایران، تهران/آزاد اندیشان.

23 طلوعی، وحید؛ خالق پناه، کمال. 1378. روایت شناسی و تحلیل روایت .
خوانش . شماره 9، ص 514.

24 عنبری، زهره؛ جدیدی، رحمت اله. مقایسه دیدگاه دانشجویان محقق و غیر
محقق در مورد موانع انجام فعالیت های پژوهشی در دانشگاه علوم پزشکی
اراک، و ارائه استراتژی های مناسب در مدیریت تحقیقات دانشجویی. مجله
ایرانی علوم پزشکی، دوره 13، شماره 5، پیاپی 55. صص 399-412
25 کاردان، علی محمد. 1380. پژوهش نامه آموزشی شماره ی 44،
پژوهشکده تعلیم و تربیت.

26 گال، مردیت ، بورگ ، والتر و گال ، جوئیس . 1386. روشهای تحقیق
کمی و کیفی در علوم تربیتی و روانشناسی . جلد اول و دوم (ترجمه
احمد رضا نصر و همکاران .) تهران : سمت.

27 محمدی، سهراب. 1385. جایگاه پژوهش در ایران و دیگر کشورها. همایش
منطقه ای بررسی مشکلات پژوهش و ارائه راهکارهای مناسب و کاربردی
جهت بهبود آن، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قوچان.

- Connelly, F. M., & Clandinin, D. J. (1990).
Stories of experience and narrative inquiry. Educational re-
searcher, 19(5), 2-14
- Dewey, J. (1929). *The Sources of a Science of Education*,
New York: Horace Liveright
- Eisner, W. E. (1988). Foreword. In F. M. Connelly & D. J.
Clandinin, *Teachers as Curriculum Planners: Narratives of
Experience*. Toronto: Teachers College press, Columbia
University..

- Husen T.1994. Research paradigms in education: Theinternational encyclopaedia of education. 2nd ed. Oxford: Pergamum Publisher.
- McFarland K, Stansell J. 1993. Historical perspectives, teachersare researchers: Reflection and action. Washington DC: International Reading Association